

Європейська економічна інтеграція

Назарій ЛИПКО

**ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ
ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ
НА СТАН ЇЇ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ**

Резюме

У дослідженні розглянуто проблему впливу еміграції з України на стан платіжного балансу. Проведено порівняльний аналіз змін у міжнародних фінансових потоках від емігрантів у довоєнний період і після війни. Зроблено прогноз того, як ситуація в країні та державна політика вплинуть на ці потоки надалі і як вони визначатимуть стан платіжного балансу. Доведено, що потоки фінансових ресурсів від емігрантів постійно впливають на стан платіжного балансу, виконуючи роль стабілізаційного чинника за умов зовнішньоекономічних шоків. Однак обсяги міжнародних потоків фінансових ресурсів від емігрантів не змінилися після початку повномасштабної війни, незважаючи на грандіозну еміграцію українців за кордон. Уперше запропоновано рекомендації щодо урядової політики та політики НБУ за умов спаду обсягів грошових переказів від емігрантів в Україну для уникнення негативних шоків платіжного балансу.

Ключові слова:

зовнішньоекономічна рівновага, еміграція, міжнародна економіка, платіжний баланс, ринок праці.

© Назарій Липко, 2025.

Липко Назарій, аспірант, кафедра аналітичної економіки та міжнародної економіки, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна. ORCID: 0000-0003-1965-674X Email: nazar.lypko@gmail.com

Класифікація за JEL: F22.

4 рисунки, 12 джерел літератури.

Постановка проблеми та огляд літератури

Одним із найбільш суттєвих наслідків війни для України стала вражаючих масштабів еміграція людей із країни. Як правило, виїжджали жінки з дітьми, але останнім часом дедалі більше чоловіків намагаються покинути країну. Для держави це означає втрату трудових ресурсів, а в довгостроковій перспективі – велику демографічну кризу. Інтеграція дітей біженців за кордоном ставить під сумнів ефективне відтворення поколінь та загрозу для української нації загалом. Еміграція українських людей та їхнє потенційне неповернення створює суттєві соціальні та економічні ризики для України, які можна поділити на поточні та довгострокові. Довгострокова проблема – це питання збереження та відтворення української нації в межах державних кордонів. Поточні проблеми – це передусім питання втрати трудових ресурсів та, відповідно, сповільнення темпів економічного зростання.

Негативні наслідки еміграції людей з країни, передусім економічні, є очевидними. Більше дискусій викликає питання, чи можуть українські емігранти позитивно впливати на національну економіку України. Безпосереднім каналом такого впливу є переказ коштів з-за кордону емігрантами, що має впливати на стан платіжного балансу. Непрямим та відкладеним інструментом впливу еміграції на економічне зростання країни є потенційне повернення емігрантів, що стали кваліфікованими трудовими ресурсами через освіту та професійний досвід за кордоном.

У дослідженні розкрито вплив грошових переказів емігрантів на стан платіжного балансу України. **Метою наукової розвідки** є виявлення тенденцій у взаємозв'язку міжнародними грошовими переказами емігрантів та станом платіжного балансу, спричинених початком повномасштабної війни та значною еміграцією з країни, виявлення напрямків та інструментів державної політики, що можуть впливати на цей зв'язок, надання рекомендацій.

Питанню впливу еміграції на економіку України, стан її платіжного балансу, економіку країн-реципієнтів присвячено багато академічної літератури та професійних прикладних досліджень. Національний Банк України в останні роки презентував низку досліджень, присвячених еміграції та її впливу на національні економіки. Так, Туча, Співка, Бондаренко та Погарська (2022) вивчали, як українські емігранти вплинули на економіку країн-реципієнтів. Як правило, такий вплив розглядається у позитивному контексті. Токарчук (2020) ще до повномасштабного вторгнення аналізував динаміку грошових переказів трудових емігрантів. Це дослідження можна використати для порівняння динаміки грошових переказів до і після повномасштабної війни.

Питання еміграції з України та її економічних наслідків привертає увагу міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ, Світового Банку, ОЕСР, ООН та Міжнародної Організації Міграції, та академічних дослідників. Strzelecky, Growiec та Wyszynski (2021) ще до війни відзначали позитивний внесок українських іммігрантів в економіку Польщі. Sabina Kubiciel-Lodzińska та Brygida Solga (2023) у своєму дослідженні розглянули економічні аспекти інтеграції українських емігрантів та біженців у польському суспільстві. Duszczuk і Kaczmarczyk (2022) вивчали впливи війни в Україні на економіку Польщі, зокрема імміграцію.

Методологія дослідження

Горизонтальний та вертикальний аналіз платіжного балансу України здійснено для виявлення динаміки фінансових потоків та впливу грошових переказів емігрантів на його стан. Горизонт аналізу, що був обраний, становить п'ять років. Таким чином, він охоплює довоєнний період та період повномасштабної війни. Головне завдання – порівняння динаміки грошових переказів та динаміки стану платіжного балансу для виявлення кореляції між ними.

У дослідженні для аналізу платіжного балансу використовувалася методологія та рекомендації МВФ – Balance of Payments Manual 6th Edition (IMF, 2013). Застосовано стандартизований підхід до класифікації та трактування рахунків платіжного балансу, що важливо для коректного виокремлення впливу грошових переказів на стан поточного рахунка і, відповідно, платіжного балансу.

Результати дослідження

За даними Агенції ООН з питань біженців (UNHCR Operational Data Portal, n. d.), станом на 14 березня 2024 р. в Європі зафіксовано 5 982 900 біженців з України. Всього у світі є 6 486 000 українських біженців. За даним Євростату (Eurostat, n. d.), це становить близько 15% населення країни ста-

ном на початок війни у 2022 р. За даними українського Уряду, на початок осені 2024 р. кількість українських біженців за кордоном становила 7,5 млн осіб. З огляду на потенційні проблеми з електроенергією та опаленням узимку 2024–2025 рр. можна припустити, що їх кількість буде зростати.

Найбільшими реципієнтами українських громадян стали такі країни, як Польща, Німеччина, Чехія, Італія та Іспанія. Згідно з опитуванням Агенції ООН з питань біженців, 87% емігрантів – жінки з дітьми, 65% – жінки працездатного віку. Близько 70% емігрантів мають вищу освіту (Туча, 2022). Останнім часом стає очевидно, що частка чоловіків, які різними способами, зокрема нелегальними, покидають Україну, серед емігрантів зростає. У будь-якому разі Україну залишають трудові ресурси, які могли би працювати і платити податки тут, а працюють на користь країн-реципієнтів. Ринок праці держави вже сьогодні зіткнувся із суттєвим дефіцитом трудових ресурсів, особливо певних професій.

За даними дослідження ОЕСР (2023), українці значно краще інтегруються у європейський ринок праці, ніж інші етнічні групи біженців. 65% українських біженців у Польщі знайшли роботу. В інших країнах статистика така: Велика Британія – 61%, Швеція – 56%, Литва – 53%, Чехія – 51%. Найбільші проблеми із зайнятістю українців у таких країнах, як Італія та Швейцарія – 19%. Значна частка українців працюють дистанційно на українські компанії.

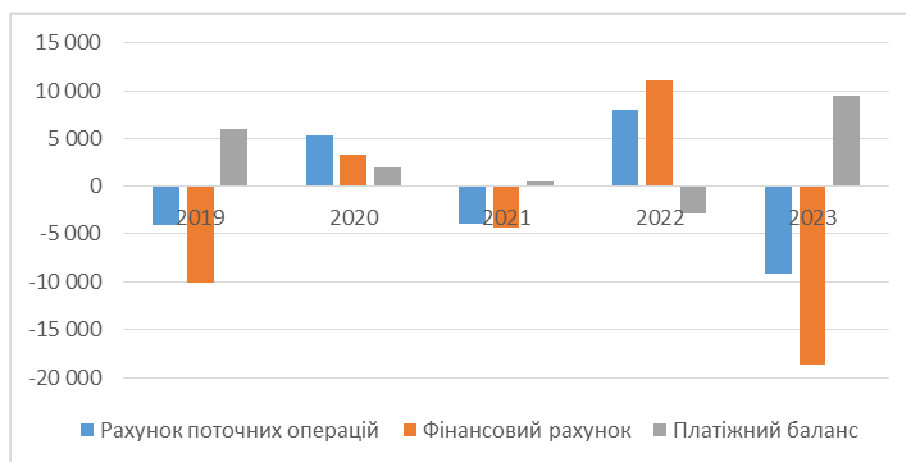
За результатами різних досліджень, додатковий внесок у щорічні темпи зростання ВВП Чехії, Польщі та Естонії, зумовлений працею українських емігрантів, становитиме близько 1,2% на рік, а внесок мігрантів у ВВП Угорщини, Латвії, Словаччини, Литви і Румунії – майже 0,8% (Туча, 2022). Таким чином, українські мігранти заповнюють певні ніші на європейських ринках праці та сприяють зростанню ВВП країн-реципієнтів. Для української економіки еміграція – це насамперед втрата трудових ресурсів, зниження внутрішнього сукупного попиту та вплив коштів за кордон. Саме тому в Уряді задумалися щодо створення окремого міністерства, що буде відповідати за мотивацію та стимулювання українців до повернення в Україну.

Водночас українські емігранти традиційно переказували значні обсяги коштів в Україну. Виникає питання, чи збільшення кількості емігрантів привело до зростання обсягів переказаних коштів і яким чином це вплинуло на платіжний баланс України. З огляду на це держава має вибудовувати свою стратегію та політику повернення українських громадян з-за кордону. Вона має охоплювати не лише внутрішню політику українського уряду, а й комунікацію з іншими країнами, адже останні будуть ставитися до українських іммігрантів відповідно до власних національних інтересів. Така стратегія визначатиме політику, зокрема НБУ, щодо обмеження та регулювання платежів фізичних осіб з України та навпаки, а також визначатиме тактику комунікації українського уряду із закордонними партнерами щодо інструментів повернення українських біженців.

Перший етап дослідження – проаналізувати загальну динаміку платіжного балансу України за останні п'ять років. Рахунок операцій з капіталом робить мізерний внесок у загальну динаміку платіжного балансу, тому основну увагу приділено аналізу поточного та фінансового рахунків. Динаміка поточного та фінансового рахунків, а також загалом платіжного балансу України за останні п'ять років наведено на рис. 1.

Рисунок 1

Динаміка рахунка поточних операцій, фінансового рахунка та платіжного балансу

Джерело: складено автором на основі статистики НБУ (n. d.-a).

У 2022 р. негативне сальдо платіжного балансу становило 2,9 млрд дол. США. За позитивного поточного рахунка в майже 8 млрд баланс фінансового рахунка в 22 млрд призвів до дефіциту. Це насамперед зумовлено відпливом валюти з України у 19 млрд дол. США. Прямої іноземної державної підтримки у 15 млрд дол. виявилось недостатньо, щоби збалансувати фінансовий рахунок (НБУ, 2024). Баланс товарів та послуг у 2022 р. становив -25,7 млрд. Позитивне сальдо поточного рахунка було досягнуто через баланс первинних доходів (8,5 млрд) та баланс вторинних доходів (25,2 млрд). Баланс оплати праці в структурі первинних доходів становив 12,8 млрд (НБУ, 2024). Таким чином, надходження від оплати праці резидентів за кордоном,

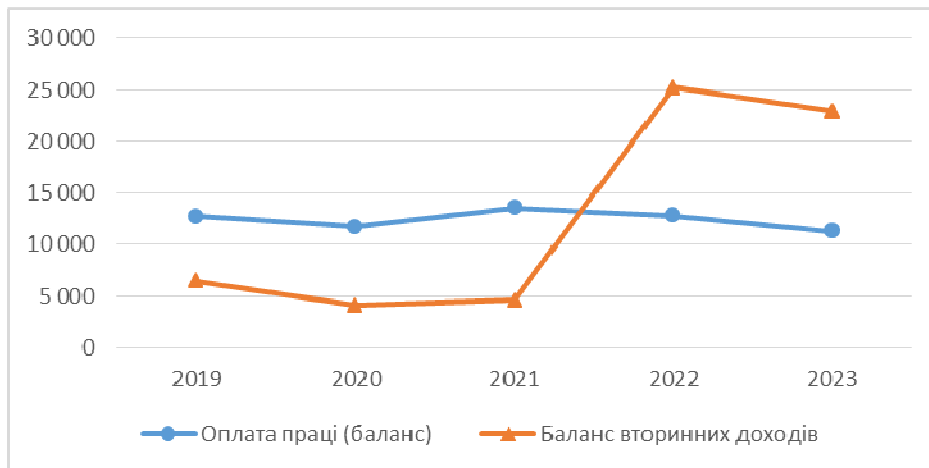
грошові перекази та гуманітарна і грантова допомога партнерів зіграли важливу роль у вирівнюванні поточного рахунка у 2022 р.

У 2023 р. баланс поточного рахунка становив -9,2 млрд дол. США. Баланс товарів та послуг становив -37,4 млрд і був частково компенсований балансом оплати праці 11,3 млрд та балансом вторинних доходів 23 млрд. Позитивне сальдо платіжного балансу було досягнуте завдяки стану фінансового рахунка та насамперед прямої іноземної підтримки сектору державного управління – 26 млрд. Загалом це дало змогу збільшити золотовалютні резерви країни на 11,4 млрд (НБУ, 2024).

Як показує попередній аналіз, первинні та вторинні доходи суттєво впливають на стан платіжного балансу України. У статистиці платіжного балансу приватні грошові перекази входять до поточного рахунка та відображаються у двох статтях: первинні доходи (оплата праці) та вторинні доходи (приватні трансферти). Баланс оплати праці та вторинних доходів загалом за останні 5 років наведено на рис. 2.

Рисунок 2

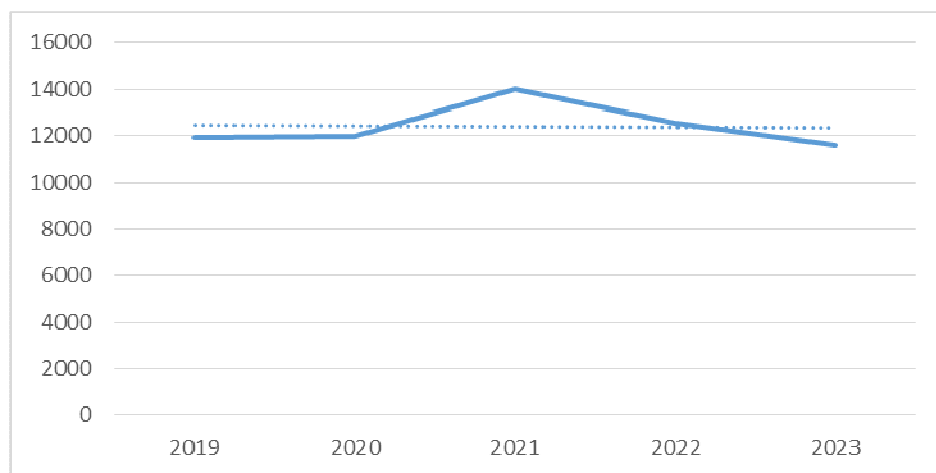
Динаміка балансу оплати праці та балансу вторинних доходів

Джерело: складено автором на основі статистики НБУ (n.d.-a).

Як видно з рис. 2, баланс оплати праці стабільний протягом останніх п'яти років. Натомість баланс вторинних доходів значно зріс після початку повномасштабної війни. Це пов'язано зі збільшенням обсягів міжнародної гуманітарної допомоги та грантів після початку війни. У рамках вторинних доходів важливо виокремити приватні трансферти. Динаміка приватних переказів з-за кордону за останні п'ять років наведена на рис. 3.

Рисунок 3

Динаміка приватних грошових переказів

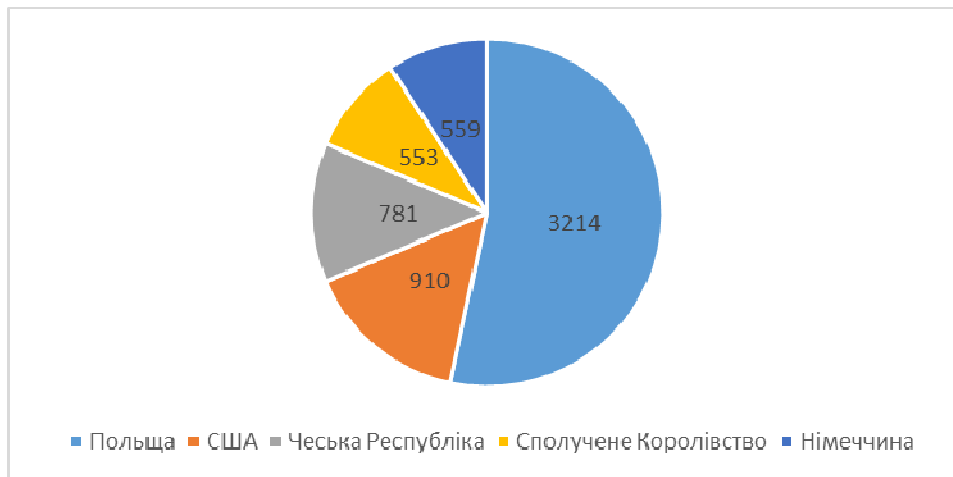
Джерело: складено автором на основі статистики НБУ (n.d.-b)

Приватні грошові перекази тримаються біля середнього рівня у 12 млрд дол. США. Їхні обсяги у 2023 р. зменшилися на 9,4% та становили 11,4 млрд дол. США. Загалом офіційними каналами надіслано на 15,4% переказів менше, ніж у 2022 р., тоді як потік через неформальні канали були майже на рівні 2022 р. – зменшився лише на 1,5% (НБУ, n.d.-b). За даними НБУ приватні грошові перекази в Україну в січні-травні 2024 р. становили 4,37 млрд дол. США, що на 8,59% менше, ніж за аналогічний період 2023 р. Тобто простежується тенденція до зменшення переказів грошей від емігрантів – Україна втрачає стабілізаційний фактор власного платіжного балансу. Основними причинами є те, що наші громадяни інтегруються за кордоном та втрачають зв'язки з Україною, сім'ї воз'єднуються, ситуація в державі відштовхує від намірів переказувати сюди кошти.

Грошові перекази за основними країнами походження за три квартали 2023 р. наведено на рис. 4. Країни походження загалом відповідають країнам, що прийняли найбільшу кількість українських біженців.

Рисунок 4

**Розподіл приватних грошових переказів в Україну
за країною походження у 2023 р. (п'ятірка лідерів)**

Джерело: складено автором на основі статистики НБУ (n.d.-b).

Грошові перекази емігрантів традиційно були надійним джерелом валютних надходжень в Україну. У 2019 р. держава займала 30 місце у світі за співвідношенням приватних грошових переказів з-за кордону до ВВП – більше 10%. Приватні грошові перекази менше залежать від економічного циклу та мають більш стабільний характер. Таким чином, грошові перекази виконують роль фінансового буфера під час різноманітних економічних криз та потрясінь (Токарчук, 2020). На цьому етапі розвитку нашої держави та нашої національної економіки роль цього чинника важко переоцінити. Насамперед цей важіль не можна втратити. Повинна проводитися виважена політика НБУ щодо міжнародних грошових переказів та політика уряду загалом щодо повернення громадян. По-друге, Україна має обмежити вплив валюти за кордон та стимулювати інші шляхи надходження валюти в країну, зокрема прями іноземні інвестиції. Нарешті, необхідно стимулювати українських емігрантів

робити заощадження в Україні, зокрема інвестувати в недержавне пенсійне забезпечення та ринок нерухомості.

Варто виокремити такий трансмісійний канал впливу еміграції на стан платіжного балансу країни, як еміграція висококваліфікованої робочої сили, особливо представників певних професій, малого та середнього бізнесу. Наприклад, традиційно ІТ-спеціалісти є тими фахівцями, що залучають мільярди доларів в українську економіку. Їхня еміграція позбавляє країну цих надходжень, що негативно позначається на стані платіжного балансу з усіма наступними наслідками. Коли емігрує бізнес, то він більше не створює робочих місць в Україні, не експортує та не привозить в країну валютну виручку. Це актуальна проблема, адже тисячі бізнесів були релоковані та й, власне, просто засновані за кордоном, приносячи економічні вигоди країнам-реципієнтам. У такому контексті можна запропонувати уряду проводити політику мотивації вказаних напрямків залишатися в Україні, зокрема податкові пільги, спрощення заснування та регулювання бізнесу, створення кластерів та вільних економічних зон.

Висновки

Підсумовуючи, варто зазначити, що приватні грошові перекази українських емігрантів в Україну завжди відігравали важливу роль стабілізаційного фактора для платіжного балансу країни. За своїми обсягами вони, наприклад, перевищували прямі та портфельні іноземні інвестиції в Україну. За зростання кількості українських емігрантів за кордоном не збільшився обсяг грошових переказів в Україну. Це зумовлено соціальними демографічними характеристиками українських біженців – переважно жінки з дітьми. З подальшою інтеграцією українських громадян за кордоном та возз'єднанням сімей обсяги переказів будуть скорочуватися.

Таким чином, Україна втрачає не лише населення і трудові ресурси, а й стабілізаційний фактор для платіжного балансу країни. Підтримуючи фінансовий взаємозв'язок з українськими мігрантами, країна повинна мотивувати їх повертатися додому. Однак така мотивація не може мати репресивний характер. Має бути ефективна політика відновлення економіки, соціального забезпечення, безпечного середовища та дотримання прав людини. За людські ресурси потрібно боротися на міжнародному конкурентному ринку.

З іншими державами доведеться також комунікувати щодо розроблення спільної та оптимальної стратегії повернення українців. Держави-реципієнти також можуть мати різні пріоритети щодо іммігрантів. Можуть бути зацікавлені як у тому, щоб вони залишилися, так і навпаки. Тому треба з

ними працювати і пропонувати нашим громадянам кращі умови, якщо це взагалі можливо.

Звичайно, що Україна має економічні та соціальні втрати внаслідок відпливу наших громадян за кордон. Однак цю проблему неможливо вирішити миттєво та простими кроками, доки триває війна та виникають значні ризики. Навіть після завершення війни буде важко повертати українських громадян. Однак на сучасному етапі Україна не може втратити їхню допомогу у вирівнюванні платіжного балансу, а отже, у стабільності національної валюти, рівня цін та економічного зростання. Тому не потрібно створювати проблеми для українців і не відштовхувати їх, не обмежувати їхні перекази тощо, оскільки це ресурс, який приводить валюту в країну.

Державна політика в цій галузі повинна ґрунтуватися на ефективній комунікації з іншими країнами та українськими громадянами за кордоном. Необхідно створити мотивацію та відповідні соціально економічні умови в Україні, щоб українці поверталися. На інтенсивність та характер грошових переказів з-за кордону безпосередньо впливає політика НБУ щодо регулювання міжнародних грошових переказів. НБУ повинен виважено ставитися до регулювання міжнародних переказів фізичними особами. Надмірні обмеження на переказ коштів за кордон можуть спричинити зворотний ефект – зменшення надходження коштів в Україну. Обмеження НБУ на грошові перекази фізичними особами в інші країни та зняття готівки з банківських карток українських банків потрібно пом'якшити. Сьогодні ліміт на зняття валюти з гривневих рахунків за кордоном становить 100 000,00 гривень на місяць, що є менше, ніж 2 500,00 євро. Жорсткі ліміти стимулюють українських громадян відмовлятися від роботи в Україні та працевлаштовуватися за кордоном.

Важливим є питанням можливого подвійного оподаткування доходів українських громадян. Ця проблема має бути врегульована на рівні міжурядових угод, зокрема тих країн, які прийняли найбільший потік українських біженців. З цим пов'язане питання фінансового моніторингу та ідентифікації джерел походження коштів. Переказавши кошти з-за кордону своїй сім'ї, в останньої не мають виникати проблеми під час купівлі квартири та, відповідно, проходження ідентифікації в банку. Нещодавно в Україні запрацював стандарт CRS (Common Reporting Standard), що дає змогу державі обмінюватися з іншими країнами інформацією про фінансові рахунки. Це перший крок до ефективного фінансового моніторингу, ідентифікації та уникнення подвійного оподаткування.

Проблема, яка тісно корелює із питанням трудових доходів, – пенсії. Особи, які кілька років пропрацюють за кордоном, повинні мати право зарахувати сплачені страхові внески в українську пенсійну систему. Необхідно домовлятися з урядами інших країн, щоби пенсійний стаж та внески зараховувалися українцям. Таке зарахування донедавна здійснювалося тільки за наявності міжурядової угоди між країнами. В Україні були укладені угоди з такими країнами – Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменіс-

тан, Узбекистан, Азербайджан, Молдова, Грузія. Як видно з переліку, там немає головних країн-реципієнтів українських біженців. Тому 25 квітня 2024 р. Верховна Рада України ухвалила закон, що дозволяє враховувати страховий стаж для визначення права на пенсію, отриманий в інших країнах, навіть якщо з ними не укладено угоду щодо пенсійного забезпечення. Недоліком цього закону є те, що він враховує стаж, а не розмір сплачених внесків. Тобто розмір пенсії визначатиметься тими внесками, що були сплачені в Україні.

Щоби частково компенсувати цю проблему на українському рівні, варто мотивувати українців вкладати у вітчизняні недержавні пенсійні фонди та очікуваний накопичувальний рівень пенсійної системи. Це дасть змогу їм зберегти достатній коефіцієнт заміщення (співвідношення пенсії та зарплати перед виходом на пенсію) під час виходу на пенсію. Це буде надія на майбутнє для емігрантів та однією із тих соломинок, що з'єднують їх з Україною. Це буде безпосередній приплив коштів з-за кордону та інвестиція в національну економіку.

Список використаної літератури

- НБУ. (2024). Платіжний баланс у 2023 році. Огляд платіжного балансу. https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf.
- НБУ. (n. d.-a). Платіжний баланс України за 2023 рік. https://bank.gov.ua/files/ES/BOF_y.pdf.
- НБУ. (n. d.-b). Статистика зовнішнього сектора: грошові перекази, річні дані 2023 [Статистичний звіт]. https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf.
- Токарчук, Т. (2020). Перекази від трудових мігрантів: поточна ситуація та оцінка перспектив. Дослідження НБУ. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Transfers_from_migrant_workers_Tokarchuk_2020-06-03.pdf?v=4
- Туча, О., Співак, І., Бондаренко, О., Погарська, О. (2022). Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів. Дослідження НБУ. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf
- Duszczak, M., & Kaczmarczyk, P. (2022). The war in Ukraine and migration to Poland: Outlook and challenges. *Intereconomics*, 57(3), 164-170. <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>
- Eurostat Data Browser. (n. d.). Population on 1 January [Dataset]. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>. (дата звернення: 14.03.2024).

- IMF. (2013). Sixth edition of the IMF's balance of payments and international investment position manual (BPM6). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/bopman6.htm>
- Kubiciel-Lodzińska, S., & Solga, B. (2023). The challenges of integrating Ukrainian economic migrants and refugees in Poland. *Intereconomics*, 58(6), 326-332. <https://doi.org/10.2478/ie-2023-0067>
- OECD. (2023). International migration outlook 2023. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2023_b0f40584-en
- Strzelecki, P., Growiec, J., & Wszyński, R. (2022). The contribution of immigration from Ukraine to economic growth in Poland. *Review of World Economics*, 158, 365-399. <https://doi.org/10.1007/s10290-021-00437-y>
- UNHCR Operational Data Portal. (n.d.). Ukraine refugee situation [Interactive Map]. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. (дата звернення: 14.03.2024).

Отримано: 14 вересня 2024 р.
Рецензовано: 25 вересня 2024 р.
Рекомендовано до друку: 7 листопада 2024 р.